Milliy naqshlar vositasida o‘quvchilarning badiiy ijodkorligini rivojlantirish

Jaloliddin Jamoliddin-o‘g‘li Raxmatov
rakhmatovjaloliddin@gmail.com
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetining Biokimyo instituti
Olim Ibodullayevich Murodullayev
murodullayevolim@gmail.com
Samarqand viloyati Kattaqo‘rg‘on tumani 52-maktab

Annotatsiya: Maqolada tasviriy san’at mashg‘ulotlarida milliy naqshlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning dekorativ rasm ishlash ko‘nikmalari va badiiy ijodkorligini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Naqshlarning tuzilishi, ranglar uyg‘unligi va ramziy mazmunini o‘rgatish, ko‘rgazmali vositalar, didaktik o‘yinlar hamda ijodiy topshiriqlardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari asoslangan.

Kalit so‘zlar: dekorativ rasm, milliy naqsh, xalq amaliy san’ati, kompozitsiya, estetik tarbiya, badiiy ijodkorlik

Developing students’ artistic creativity through the use of traditional national ornaments

Jaloliddin Jamoliddin-o‘g‘li Raxmatov
rakhmatovjaloliddin@gmail.com
Institute of Biochemistry of Samarkand State University named after Sharof Rashidov
Olim Ibodullayevich Murodullayev
Email: murodullayevolim@gmail.com
School No. 52, Kattakurgan District, Samarkand Region

Abstract: This article explores ways to develop students’ decorative drawing skills and artistic creativity through the use of traditional Uzbek ornaments in visual arts lessons. It examines the pedagogical potential of teaching students about ornamental structures, colour harmony, and symbolic meanings. Particular attention is paid to the effective use of visual aids, didactic games, and creative assignments to enhance students’ artistic abilities, aesthetic awareness, and creative thinking.

Keywords: decorative drawing, traditional national ornaments, folk applied arts, composition, aesthetic education, artistic creativity

(cc) BY

Tasviriy va amaliy san'at yosh avlodning estetik didi, ijodiy tafakkuri hamda milliy qadriyatlarga hurmatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Tasviriy san'at darslari o'quvchilarning atrof-muhit go'zalligini anglash, shakl va ranglarni kuzatish hamda o'z fikrlarini tasviriy vositalar orqali ifodalash qobiliyatlarini rivojlantiradi. R. Hasanovning tasviriy san'at ta'limiga doir ilmiy-metodik yondashuvlarida o'quvchilarning tasviriy bilim va malakalarini bosqichma-bosqich shakllantirish, ularning ijodiy faoliyatini ta'lim jarayoni bilan uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi [2].

Naqqoshlik san'ati chiziq, shakl va ranglarning o'zaro uyg'unligi asosida yaxlit kompozitsiya yaratishga o'rgatadi. Milliy naqshlarda xalqimizning tarixiy tajribasi, estetik qarashlari va badiiy tafakkuri mujassam. Shu sababli naqshlarni o'rganish o'quvchilarning milliy madaniy merosga qiziqishi, mustaqil fikrlashi va ijodiy yondashuvini rivojlantirishga xizmat qiladi. S.S.Bulatov va M.O.Ashirovaning amaliy san'atga oid lug'atida xalq amaliy bezak san'atining tushunchalari va o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish uchun muhim ma'lumotlar jamlangan [4]. Dekorativ rasm ishlash jarayonida o'quvchilar naqsh elementlarini tanlash, ularni muayyan tartibda joylashtirish, ranglarni uyg'unlashtirish va mustaqil kompozitsiya yaratish ko'nikmalarini egallaydilar.

Dekorativ rasm ishlashning ta'limiy ahamiyati

Dekorativ rasm tasviriy san'atning bezak yaratishga yo'naltirilgan turi bo'lib, unda shakl, rang, ritm, simmetriya va kompozitsion yaxlitlik muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar tabiatdagi shakllarni kuzatish, ularning asosiy belgilarini ajratish, soddalashtirish va badiiy talqin qilish orqali tasviriy savodxonligini rivojlantiradilar [2]. Naqsh yaratish jarayoni kuzatish, elementlarni tasvirlash, kompozitsiyani shakllantirish va ranglash bosqichlarini qamrab oladi. Yo'l shaklidagi, kvadrat, to'g'ri to'rtburchak va aylana asosidagi naqshlar elementlarning takrorlanishi, joylashuvi hamda kompozitsion muvozanatini o'rgatishda samaralidir.

Mashg'ulotlarni sodda topshiriqlardan murakkab ijodiy ishlarga qarab tashkil etish maqsadga muvofiq. Dastlab tayyor namunalar tahlil qilinadi, keyin alohida elementlar chizilib, ritmik takrorlanadi va ranglanadi. Yakunda o'quvchilar o'z g'oyalari asosida naqsh kompozitsiyasini yaratadilar. Bunday izchillik tasviriy malakalarni bosqichma-bosqich rivojlantirib, ijodiy faollikni oshiradi [2].

Milliy naqshlarni o'rgatishning metodik imkoniyatlari

O'zbek xalq amaliy bezak san'ati naqqoshlik, yog'och va ganch o'ymakorligi, kashtachilik, zardo'zlik, kulolchilik, zargarlik hamda gilamdo'zlik kabi yo'nalishlarni qamrab oladi. Har bir san'at turida naqsh yaratish texnikasi, ishlatiladigan materiallar va bezash usullari o'ziga xosdir. Masalan, naqqoshlik san'atida bezaklar chizish va bo'yash orqali, o'ymakorlikda esa material yuzasiga ishlov berish orqali yaratiladi. (1-2 rasm).

(cc) BY

1-rasm. Naqqoshlik san'ati

2-rasm. Yog'och o'ymakorligi

Ushbu san'at turlarining xususiyatlarini o'rganishda amaliy bezak san'atiga oid nazariy va metodik manbalardan foydalanish muhimdir [3; 4; 5]. Milliy naqshlarni o'rgatishda ularning asosiy turlarini farqlash alohida ahamiyatga ega.

Islimiy naqshlar novda, barg, gul, g'uncha va meva kabi o'simliksimon elementlardan tuziladi. (3-rasm). Ular egri chiziqlar, ritmik takrorlanish va o'zaro bog'langan shakllar asosida yaxlit bezak hosil qiladi.

3-rasm. Islimiy naqsh namunasi.

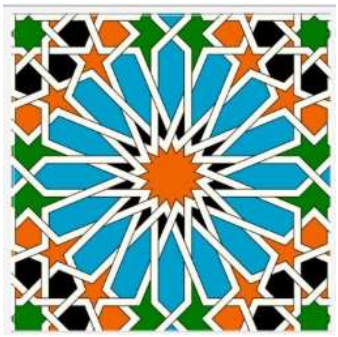

4-rasm. Girih naqshi namunasi.

Girih naqshlar geometrik shakl va chiziqlarning kesishishi, tutashishi hamda takrorlanishi orqali yaratiladi. (4-rasm). Ularni chizishda nisbat, simmetriya, geometrik aniqlik va kompozitsion muvozanatga rioya qilish zarur.

Gulli girih geometrik va o'simliksimon elementlarning uyg'unlashuvi bilan ajralib turadi. (5-rasm). Bunday naqshlarni o'rganish o'quvchilarning geometrik tasavvuri, shakllar o'rtasidagi munosabatlarni anglash va murakkab kompozitsiyalarni yaratish qobiliyatini rivojlantiradi [3; 4; 5].

5-rasm. Gulli girih naqshi namunasi.

6-rasm. Sopol buyumlar namunasi.

Topshiriqlar o‘quvchilarning yoshi va tayyorgarligiga mos tanlanishi lozim. Dastlab sodda naqshlardan foydalanib, keyinchalik murakkab kompozitsiyalarga o‘tish maqsadga muvofiq. Naqshlarning ramziy mazmunini tushuntirish ham tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ayrim an’analarda bodom baxt va iqbol, anor baraka, lola bahor va go‘zallik, qalampir yomon ko‘zdan asrash, uzum esa farovonlik timsoli sifatida talqin qilinadi. Bunday ma’nolar barcha hudud va davrlar uchun o‘zgarmas qoida sifatida emas, balki an’anaviy badiiy talqinlar sifatida tushuntirilishi kerak.

Dekorativ rasm ishlash alakalarini rivojlantirish usullari

Naqsh chizishni o‘rgatishda tayyor namunani ko‘chirish bilan cheklanmasdan, kuzatish, tushuntirish, taqqoslash, amaliy mashq va mustaqil ijodiy faoliyatni uyg‘unlashtirish zarur. R.Hasanovning metodik qarashlariga muvofiq, o‘quvchilarning bilim va malakalarini shakllantirishda ta’lim mazmunini amaliy faoliyat bilan bog‘lash muhim ahamiyatga ega [2]. Mashg‘ulotlarni milliy kiyimlar, sopol buyumlar, yog‘och eshiklar, me’moriy obidalar va kashtachilik namunalaridagi bezaklarni kuzatishdan boshlash mumkin. (6-rasm). Muzeylar, hunarmandchilik ustaxonalari va tarixiy obidalarga sayohatlar o‘quvchilarga naqshlarning asl namunalarini o‘rganish imkonini beradi. Fotosuratlar, albomlar, reproduksiyalar va elektron ko‘rgazmalar esa bezaklarning o‘xshash hamda farqli jihatlarini taqqoslashga yordam beradi [3]. Ranglar bilan ishlashda iliq va sovuq ranglar, asosiy va qo‘shimcha ranglar, kontrast hamda ranglar uyg‘unligi tushunchalarini o‘rgatish lozim. “Naqshni davom ettir”, “Ortiqcha elementni top”, “Ranglarni moslashtir” va “Kompozitsiyani yig‘” kabi didaktik o‘yinlar o‘quvchilarning kuzatuvchanligi, mantiqiy fikrlashi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. O‘qituvchi o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olishi kerak. Ayrim o‘quvchilarga tayyor geometrik asoslar berilsa, boshqalarga mustaqil kompozitsiya yaratish topshiriladi. Bunday tabaqalashtirilgan yondashuv har bir o‘quvchining ijodiy faoliyatda ishtirok etishiga imkon beradi [2].

Naqsh kompozitsiyasini tuzish bosqichlari

Naqsh kompozitsiyasini yaratish quyidagi izchil bosqichlarda tashkil etiladi:

1. Kuzatish va tahlil qilish - naqsh elementlari, ularning shakli, rangi va takrorlanish xususiyatlarini aniqlash.

2. Elementlarni tasvirlash - barg, gul, novda, bodom, anor yoki geometrik shakllarni chizish.

3. Kompozitsiyani shakllantirish - elementlarni belgilangan maydonga joylashtirish, ritm va muvozanatni saqlash.

4. Ranglash - naqshning tagzamini va naqsh elementlariga mos ranglarni tanlash hamda ular o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlash.

5. Tahlil va baholash - shakllarning aniqligi, elementlar joylashuvi, ranglar uyg‘unligi, kompozitsion yaxlitlik va ijodiy yondashuvni baholash.

(cc) BY

Naqsh yaratishning amaliy bosqichlarini o‘rgatishda amaliy bezak san’ati bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalaridan foydalanish o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lashga yordam beradi [3; 5]. Baholashda nafaqat ishning texnik sifati, balki o‘quvchining mustaqil fikrlashi, ish jarayonini rejalashtirishi va o‘z kompozitsiyasini izohlashi ham hisobga olinadi. Bu yondashuv o‘quvchilarda o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va ularni tuzatish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Dekorativ rasm orqali estetik tarbiyani rivojlantirish

Milliy naqshlarni o‘rganish o‘quvchilarda madaniy merosga hurmat, tarixiy obidalarga qiziqish va xalq hunarmandlari mehnatini qadrlash tuyg‘ularini shakllantiradi. O‘qituvchi o‘quvchilarni naqshlarning badiiy xususiyatlarini mustaqil aniqlashga, ranglar va elementlarni tanlashni asoslashga yo‘naltirishi zarur. Bilish jarayoni va inson kamoloti masalalari Abu Nasr Forobiy asarlarida ham muhim o‘rin egallaydi. Uning “Aql ma’nolari to‘g‘risida” va “Baxt-saodatga erishuv to‘g‘risida” asarlarida aql, bilim, inson kamoloti va baxt-saodatga erishish masalalari yoritilgan [6]. Forobiy qarashlaridan kelib chiqib, ta’lim jarayonida bilimlarni tushunarli yetkazish, o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini rag‘batlantirish va ularning intellektual rivojlanishiga e’tibor qaratish muhimligini ta’kidlash mumkin. Mazkur yondashuv dekorativ rasm mashg‘ulotlarida naqsh elementlarini tahlil qilish, rang va shakllar o‘rtasidagi munosabatlarni anglash hamda estetik didni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunda Forobiy qarashlari maqolaning nazariy-pedagogik asoslaridan biri sifatida talqin etiladi. Jamoaviy ijodiy topshiriqlar hamkorlik, fikr almashish va o‘zaro hurmatni rivojlantiradi. Milliy naqsh elementlaridan foydalanib, yangi kompozitsiyalar yaratish esa an’anaviy badiiy xususiyatlarni saqlagan holda o‘quvchilarning ijodiy tashabbusini qo‘llab-quvvatlaydi. O‘quvchilarning naqsh elementlarini farqlashi, rang tanlashi va kompozitsiya yaratishidagi o‘zgarishlarni muntazam kuzatish keyingi mashg‘ulotlarni takomillashtirish hamda individual yordam ko‘rsatish imkonini beradi.

Milliy naqshlar asosida dekorativ rasm ishlashni o‘rgatish o‘quvchilarning badiiy idroki, estetik didi, kompozitsion fikrlashi va ijodiy mustaqilligini rivojlantirishning muhim vositasidir. Islimiy, girih va gulli girih naqshlarini yosh xususiyatlariga mos ravishda o‘rgatish, ko‘rgazmali materiallar, amaliy mashqlar, didaktik o‘yinlar va ijodiy topshiriqlardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Muzey va ustaxonalarga sayohatlar, naqsh namunalarini tahlil qilish hamda mustaqil kompozitsiyalar yaratish o‘quvchilarning milliy madaniy merosga munosabatini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish, ijodiy ishlarini mezonlar asosida baholash va mustaqil fikrlashini rag‘batlantirish ta’limiy natijalarni yaxshilashga yordam beradi. Demak, amaliy ko‘nikmalar, estetik

(cc) BY

tarbiya va milliy qadriyatlarni o‘zaro uyg‘un rivojlantirish dekorativ rasm mashg‘ulotlarining asosiy vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M. A. Mirzahmedov. Boshlang‘ich badiiy naqsh ishlash uslubiyati.Toshkent. O‘zbekiston, 2002. 4-7 bet.

2. Rahim Hasanov. Maktabda tasviriy san’atni o‘qitish metodikasi.Toshkent. Fan, 2004.124-128 bet.

3. Rahim Hasanov. Amaliy bezak mashg‘ulotlari metodikasi.Toshkent. O‘zPFITI, 2003. 8-13 bet.

4. Bulatov S. S., Ashirova M. O. Amaliy san’at qisqacha lug‘ati.Toshkent: Qomuslar Bosh tahririyati, 1992. 12-18 bet.

5. Bakayev Sh. Sh. Amaliy bezak san’ati. Buxoro. BuxDU, 2021. 159 b.

6. Abu Nasr Forobiy (873–950). Tarjimai hol. Saviya.uz. URL. https://saviya.uz/hayot/tarjimai-hol/abu-nasr-forobiy-873-950/.